

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky

Karel Koutský

Památce prof. dr. Karla Petra [nekrolog]

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky, Vol. 75 (1950), No. 4, [D341a],D341--D345

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/122664>

Terms of use:

© Union of Czech Mathematicians and Physicists, 1950

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Prof. Dr KAREL PETR

* 14. 6. 1868

† 14. 2. 1950

ČLÁNKY A REFERÁTY

PAMÁTCE PROF. DR KARLA PETRA.

Napsal KAREL KOUTSKÝ.

V úterý 14. února 1950 utrpěla česká matematická obec velmi těžkou ztrátu. Toho dne v ranních hodinách zemřel v krčské nemocnici jeden z největších českých matematiků, řádný profesor Karlovy university PhDr Karel Petr.

Petrův život je takřka klasickým příkladem, jak skromnost, vytrvalost, houževnatost a neochvějná láska k pravdě přináší vždy to nejkrásnější ovoce. Profesor Petr vyšel z malých poměrů. Barvířův syn, narozen dne 14. června 1868 ve Zbyslavi na Čáslavsku, stal se posléze obecně uznanou hlavou československé matematiky. Jeho zájem o počítání datuje se od jeho raného mládí. Vychodiv obecnou školu ve svém rodišti, studoval na gymnasiích v Čáslavi a Chrudimi. A již zde se projevilo jeho velké matematické nadání a nezkrotná touha vědět víc, než mu mohly poskytnout pouhé středoškolské výklady. Z vlastní píce se zabýval podrobným studiem tehdy oblíbené Herzovy a Schlömilchovy Analysy, od sexty řešil matematické úlohy v Časopise a ještě na gymnasiu uveřejnil

v Časopise své první vědecké pojednání: „Poznámka o součtu $\sum E\sqrt{u}$ “ [Časopis pro pěst. mat. a fys., roč. 16 (1887), str. 169—170].

Po maturitě na chrudimském gymnasiu odebral se do Prahy studovat matematiku a fysiku na Karlově universitě. Zde navázal trvalé přátelství s Frant. Nušlem, pozdějším profesorem české techniky, s nímž byl společně asistentem u prof. Seydlera. Nušl ve svých vzpomínkách vypravuje,¹⁾ že kromě číselného počítání a seminárních prací studovali poměrně velmi málo. Nicméně Petr dostal Bolzanovo stipendium za svou práci „O důkazech fundamentálních vět z algebry“. Víc ale nežli studium lákala ho pokroková četba. Byl též ve výboru Slavie a živě se zúčastnil tehdejšího studentského života. To mu posléze vyneslo i důtku profesorského sboru filosofické fakulty (společně s Nušlem) za děkonný telegram pruskému ministru vyučování, že k oslavě Komenského nařídil školní prázdnou, zatím co u nás oslavy povoleny nebyly. V Jednotě českých matematiků

¹⁾ Viz Časopis pro pěst. mat. a fys., roč. 57 (1928), str. 169—182.

vedl Petr oposici, která rok za rokem vytýkala na valných schůzích výboru, že věnuje málo peněz na knihovnu, a znova a znova docilovala zvýšení příslušného rozpočtu.

V třetím roce universitních studií onemocněl Petr těžkým zánětem pohrudnice. Proto po smrti prof. Seydlera roku 1891 odjel do svého rodiště a zde téměř po celý rok se pilně připravoval ke státním zkouškám. Po nich byl deset let gymnasiálním profesorem; učil v Chrudimi, Brně, Přerově, Olomouci a opět v Brně. V Chrudimi se seznámil s Bedříškou Pošustovou, dcerou ředitele tamějšího gymnasia, kterou roku 1896 pojal za manželku, svatba se konala v Přerově. Manželství bylo pro Petra vlastně vykoupením a štěstím. Pražská choroba zanechala v něm totiž na dlouho stopy zatrpklého pesimismu; uvažoval o beznadějně budoucnosti a marnosti všeho žití. Po svatbě se však všechno změnilo. Petr sám říkával, že teprv teď počal vážně studovat. A výsledky se záhy ukázaly. Habilitoval se na Vysoké škole technické v Brně (dostal na to dovolenou na gymnasiu), poté požádal o přenesení habilitace na Karlovu universitu, kde roku 1903 byl jmenován mimořádným a roku 1908 řádným profesorem.

Na Karlově universitě setrval Petr plných 35 let až do roku 1938, kdy odešel na zasloužený odpočinek. Za tuto dobu vzešlo z jeho pera 97 vědeckých prací, které se dotýkají celé řady oborů matematiky a z nichž mnohé přinášejí výsledky trvalé ceny. Největší jeho láskou byla theorie čísel a algebra, s nimiž téměř bez přestávk se zabýval od samého počátku své vědecké činnosti; vedle toho však pracoval též v analýze a geometrii. Jeho vynikající výkony v prvních dvou oborech získaly mu vskutku světovou pověst. Petr se však o ni ve své skromnosti příliš nestaral. Jemu stačilo, mohl-li se věnovat svému milovanému předmětu. Velký význam jeho prací byl nejlíp zdůrazněn tím, že byly ve velmi podrobném výtahu pojaty do velkého historického kompendia L. E. Dicksonova: *History of the theory of numbers*. Washington 1923, sv. III, str. 92, 160—163, 178—179, 181, 188—190. V této knize je Petr uváděn jako jeden z nejpřednějších pracovníků v nauce o kvadratických formách. Kromě toho je Petr citován od mnoha jiných autorů, jeho výsledky jsou znova a znova dokazovány a tvoří východisko k dalším pracím.

K jednoduchosti řešení mnohých významných problémů matematických podstatně přispěla neobyčejná Petrova virtuosita v numerickém počítání, jejíž počátky nutno hledati již v dobách jeho asistentury u prof. Seydlera a jež proniká celým jeho vědeckým dílem. Numerickému počítání a numerickým metodám věnoval Petr vždy značnou pozornost. Je to zejména patrné v jeho pracích, týkajících se kořenů dané algebraické rovnice. Zabývá se theoremy o jejich separaci, zjišťuje podmínky, aby byly reálné, a nalézá nové metody pro jejich numerický výpočet. Petrova vědecká činnost byla vůbec mnohostranná a jeho zájem o matematiku velmi široký, jak o tom výstižně svědčí jeho geometrické práce a pojed-

nání z analýsy. V této krátké vzpomínce nelze plně zachytit bohatství Petrových myšlenek a výsledků na poli vědeckém a jeho obrovský význam pro českou matematiku. Lze se jen s obdivem sklonit před jeho skvělým geniem a před jeho vytrvalostí, s níž se znova a znova vracel k obtížným problémům, pokud se mu nezdařilo je uspokojivě rozřešit.

Ani po svém odchodu na odpočinek neustává prof. Petr ve své intenzivní činnosti. V době, kdy jiní vědečtí pracovníci skládají ruce v klín nad uzavřeným dílem, publikuje řadu dalších vědeckých prací, třebaš že po větší část tohoto období doléhala naň těžce německá okupace, jež za druhé světové války vyvrcholila v šílenou perzekuci všeho českého. Po osvobození naší vlasti v roce 1945 pokračoval Petr ve své vědecké práci až do roku 1946, kdy publikoval posledních svých pět matematických pojednání. Poté následkem dlouhé a těžké choroby mu kvapem ubývalo sil. Celkem napsal prof. Petr 108 vědeckých prací. Přehlížíme-li jejich seznam,²⁾ nemůžeme se ubránit dojmu, že jeho vědecká činnost byla mohutná.

Obraz osobnosti profesora Petra byl by však neúplný, kdyby nebylo vzpomenuo též jeho vynikající činnosti učitelské. Za svého universitního působení vychoval dlouhou řadu vědeckých pracovníků, z nichž mnozí jsou dnes sami vynikajícími vědci. Avšak nejen oni, ale i početné množství gymnasiálních profesorů vděčí prof. Petrovi za počátky důkladného matematického vzdělání. Jeho přednášky byly nadmíru přesné a propracované a umožňovaly posluchačům, aby vnikli do podstaty věci. Tuto Petrovu vlastnost překrásně charakterisoval prof. Čech:³⁾ „Vynikající učitelská činnost Petrova spočívá především v tom, že si svůj učitelský úkol dělal vždy co nejtěžší. Nikdy nezapomínal, že má před sebou ne zralé matematiky, nýbrž začátečníky, ve kterých musí lásku k věci teprve pěstít. Nikdy však také si u obtížných věcí nepomáhal polopravdami nebo lacinými odkazy na literaturu, nýbrž vždy hledal trpělivě tak dlouho, až si našel metodu osobitou, věčně správnou a přístupnou.“

S Petrovou učitelskou činností souvisí i jeho snaha, aby dal vysokoškolským studentům solidní učebnice základních matematických disciplín. Jsou to vedle litografovaných skript „*O rovníčích diferenciálních*“ (Praha 1911), jež podle Petrových přednášek sestavil Dr Vilém Rychlík, dvě velké knihy o infinitesimálním počtu: „*Počet diferenciální*“ (1923) a „*Počet integrální*“, jež vyšel ve dvou vydáních (1915 a 1931). Petrovy učebnice jsou vskutku originální a při tom velmi přesné a nabádavé. Petr

²⁾ Viz FR. NUŠI.-M. KÖSSLER: Karel Petr, Čas. mat. fys., roč. 57 (1928), str. 169—182; dále VI. KOŘÍNEK: Stručný přehled vědeckých prací profesora Karla Petra v desetiletí 1928—1938. Čas. mat. fys., roč. 67 (1938), str. D245—D253, a konečně VI. KOŘÍNEK: Stručný přehled vědeckých prací profesora Karla Petra v desetiletí 1938—1948. Čas. mat. fys., roč. 73 (1948), str. D9—D18.

³⁾ Z Čechovy řeči při slavnostní promoci prof. Petra na čestného doktora přírodních věd Masarykovy university v Brně v roce 1938.

se nepřidržel cizích vzorů, nýbrž postupoval zcela samostatně a to jak při výběru látky, tak i při probírání jednotlivých partií. Při tom i v klasických částech matematického učiva hleděl přizpůsobit svůj výklad pokračujícímu vývoji matematiky a seznámit tak čtenáře s nejnovějšími vymoženostmi vědy. Po methodické stránce upravoval vždy svůj výklad tak, aby přinesl učícím se co největší prospěch. To jest patrné zejména z 2. vyd. jeho „Integrálního počtu“, kde přihlíží i k moderním množinovým metodám. Na jeho přání byl proto k tomuto vydání připojen dodatek jeho žáka, prof. Jarníka: „Úvod do theorie množství“. Svým výběrem látky a úzkostlivou přesností výkladu staly se Petrovy učebnice infinitesimálního počtu hlubokou a živou studnicí, z níž nejen posluchači, ale i mladí adepti vědy vždy mohli čerpat potřebná poučení.

Je třeba zmíniti se též o Petrově poměru k Jednotě československých matematiků. Petr se zajímal o její činnost, byl dlouhá léta členem výboru — kromě jiných funkcí též jejím předsedou — a redaktorem Časopisu. I zde jeho úsilí vždy směřovalo k rozvoji české matematiky.

Za své vědecké a učitelské zásluhy došel prof. Petr řady poct. Byl zvolen řádným členem Královské společnosti nauk, řádným členem České akademie věd a umění, čestným členem Jednoty čs. matematiků a fyziků atd. Při svém odchodu na odpočinek byl dne 18. III. 1938 promován na čestného doktora přírodních věd Karlovy university v Praze a krátce na to, dne 14. V. 1938, byl mu udělen čestný doktorát přírodních věd Masarykovy university v Brně. Po osvobození naší vlasti od německých okupantů byla mu za jeho celoživotní dílo udělena dne 27. X. 1947 cena země České v oboru přírodovědy. Prof. Petr těmito vynikajícími poctami však nezhrdl, nýbrž až do své smrti zůstal skromným a tichým člověkem.

A v tom se jeví jedna z nejušlechtlejších stránek Petrova lidského profilu. Druhá stránka — neméně ušlechtilá — spočívala v tom, že měl vždy pronikavou snahu poznati a hájiti pravdu. Tato snaha byla jedním ze základních rysů jeho povahy a hlavním motivem jeho vědecké i učitelské činnosti. Ve styku s lidmi působila, že ti, kdož mu porozuměli, stali se jeho oddanými přáteli, a ti, kdož neporozuměli, nemohli mu odepřít úctu. Pod zdánlivě drsnou a nepřístupnou slupkou se skrývalo zlaté srdce. Petr byl upřímným rádcem studentů a vůdčí postavou české matematiky. Jeho láska k matematice neznala hranic. Byl vždy ochoten pomoci radou i skutkem tápajícím začátečníkům. A pro tuto jeho vlastnost budou naň dlouho vzpomínat všichni jeho nesčetní žáci.

V poslední době postihla Petra těžká a bolestná ztráta. Dne 26. VI. 1946 zemřela jeho oddaná choť Bedřiška. Tato rána byla jednou z příčin, že Petrova choroba se nebezpečně zhoršila a podlomila jeho síly, až posléze dne 14. února 1950 se uzavřely brány za jeho bohatým a vysoce plodným životem. Pohřeb byl vypraven rektorátem Karlovy university z pražské právnické fakulty, kde prof. Čech výstižně zhodnotil Petrův

obrovský význam pro českou matematiku. V krematoriu města Prahy se s ním rozloučil prof. Bydžovský jménem Jednoty čs. matematiků a fyziků, prof. Bronislav Knaster z Wroclawi jménem matematiků polských, za Petrovy žáky promluvil prof. Knichal a konečně promluvil i ministr prof. Dr Zdeněk Nejedlý. A pak mluvily již jen plameny...

Tak odešel jeden z největších českých matematiků. Dílo jeho však zůstalo a bude trvalou upomínkou na jeho neúmornou, obětavou a záslužnou práci. Čest jeho památce!

IN MEMORIAM TECHN. DR JOSEFA KOUNOVSKÉHO.

Dr FRANTIŠEK KADEŘÁVEK, Praha.

„Ecce quo modo moritur iustus...“

Tyto řádky byly přichystány před dvěma lety k oslavě sedmdesátých narozenin doktora věd technických, zeměměřičského inženýra, řádného profesora vysoké školy strojního a elektrotechnického inženýrství, Josefa Kounovského a bohužel z technických důvodů nemohly být tehdy otištěny a dnes s malou změnou vyjdou k prvnímu výročí úmrtí tohoto znamenitého profesora a učitele.

Kounovský se narodil dne 25. srpna roku 1878 v Chrástanech u Rakovníka. Jeho otec pocházel z rolnické rodiny v Milíčově, okres Kralovický na Plzeňsku. Nedaleko Milíčova je všem Čechům známý a drahý hrad Krakovec, kde působil Mistr Jan svaté pověsti. Otec Kounovského, rovněž Josef, byl po čtyřicet let učitelem v Chrástanech. Na různých neměl nikdy ustláno. Záhy ovdověl a z prvního manželství mu zůstali dva hoši a dcerka; oženil se znovu a z tohoto manželství narodilo se děvče, pak Josef Kounovský a další dvě děvčátka. Jak vidno, byla rodina velmi četná a všichni se musili velmi přičiňovati, neměla-li do školy hleděti bída s nouzí. Oboje děti se měly upřímně rády a děti z prvního manželství nikdy nepoznaly, že neměly vlastní matky. Bylať paní Anna Kounovská, roz. Haunerová, velmi rozšafná paní, všechny děti měla stejně ráda, o všechny stejně pečovala a na jejích bedrech byla i starost o celou domácnost a menší hospodářství. Měla něco svých polí a pan učitel měl pár kousků pronajatých pozemků a to vše se musilo řádně obdělat, včas sklídit a zejména co nejvýhodněji prodat. Tomu paní Kounovská velmi dobře rozuměla. Chmel prodala vždy, když nejvíc platil a nakoupit dovedla, když bylo na trhu lacino. Mladý Josef byl od rána do večera zapražen jako většina našich venkovských chlapců. Že byl při každé taškarici, kterou chrástanští páni kluci svedli, rozumí se samo sebou. Když mu bylo pět let, vynutil si na otci, aby byl zapsán do školy. V osmi létech se dostal již do třetí a tehdy poslední třídy školní a tam musil zůstat až do jedenácti let, kdy si na rodičích vyprosil, aby směl vstoupiti na první českou reálku, staroslavnu školu rakovnickou.